

ایینه پژوهش

سال سی و پنجم، شماره دوم
خرداد و تیر ۱۴۰۳
ISSN:1023-7992

دوماهنامه نقد کتاب، کتاب‌شناسی و
اطلاع‌رسانی در حوزه فرهنگ اسلامی

۲۰۶

۲۰۶

دوماهنامه
آینه پژوهش

سال سی و پنجم، شماره دوم
خرداد و تیر ۱۴۰۳

Ayeneh-ye- Pazhoohesh

Vol.35, No.2 Jun - Jul 2024

A bi-monthly journal exclusively
review & information dissemination

206

dedicated to book critique, book
in the field of Islamic culture

چاپ نوشت (۱۳) | نسخه‌شناسی مصاحف قرآنی (۲۰) | نسخه‌خوانی (۳۷) |
جایگاه اشعار عربی در داستان‌های سندبادنامه | نوشتگان (۷) | نگاهی به
چاپخانه‌های ایرانی در آلمان در دوره قاجار و پهلوی | پیامبران و خلفا: مبانی
حکومت بنی‌امیه در بایبل | رباعیات ابوالحسن طلحه | یادداشت‌های
شاهنامه (۶) | طومار (۵) | گذشته آن قدر فزون است گفن نتوان کرد:
معرفی و نقد کتاب «مجموعه آثار ابن خفیف شیرازی» | درباره اشکال‌ها و
نقایص بی‌شمار ترجمه کتاب اعراب و ایرانیان؛ بر اساس روایت فتوحات
اسلامی | آینه‌های شکسته (۳) | نقدی بر تصحیح «دیوان محمود بکرانی
و دیوان رکن بکرانی» | یادداشتی بر یک مقدمه | دشواری‌های برگردان
قرآن و لغزش‌های برخی مترجمان (۱) | **نکته، حاشیه، یادداشت**

● سعّدی در عالم سیاست‌نامه نویسی

● **پیوست آینه پژوهش** | تحلیل و تفسیر متن «تاریخ ایران، دوره مقدماتی» آقا شیخ عبدالرزاق قمی

مجید جلیسه | مرتضی کریمی
نیما رسول جعفریان | محمد رضا
بهرزاد | مسعود بیگلری
حاج تقی‌زاده | سید احمد
سید علی میرافشاری | حسین
رضا قائم مقامی | علی‌رضا
عباسی | علی‌رضا خرابی | صدرا
آزادی | فرزاد ضیائی | حبیب
عاشوری | مهدی عسکری | نادر علی
عاشوری | توحید جویا | جهان‌پوشین

پرتال
دوماهنامه
آینه پژوهش

Jap.isca.ac.ir

نسخه‌شناسی مصاحف قرآنی (۲۰)

قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرائی: ردیابی وقفیات گمشده آستان قدس رضوی از کاریز تا کربلا و پاریس

فرهنگستان علوم جمهوری اسلامی ایران | مرتضی کریمی نیا

| ۵۱-۷۶ |

۵۱

آینه پژوهش | ۲۰۲۳
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

چکیده: وقف قرآن از سوی بانوان شیعه و سنی در سده‌های کهن اسلامی امری متداول بوده است که نمونه‌های متعدد آن را در کتابخانه آستان قدس رضوی می‌توان یافت. امیره بنت ابی العباس الحمرائی یکی از بانوان (احتمالاً) شیعه در سده پنجم هجری است که نسخه‌ای سی پاره از قرآن به خط کوفی ایرانی را بر حرم امام رضا علیه السلام وقف کرده است. این مقاله پس از مروری بر تاریخچه این اثر و واقف آن، به توصیف جزئیات و ویژگی‌های متن و هنری این نسخه از قرآن می‌پردازد و نشان می‌دهد که پاره‌هایی از این اثر وقفی در گذشته از حرم امام رضا علیه السلام خارج شده و اکنون به کتابخانه ملی فرانسه (به شماره 7263 Arabe)، حرم امام حسین علیه السلام، و کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران (به شماره ۴۶۳۱) راه یافته‌اند، یا در حراج‌های مختلف اروپایی به فروش رسیده‌اند.

کلیدواژه‌ها: قرآن‌های قرن پنجم هجری؛ وقف قرآن از سوی بانوان؛ امیره بنت ابی العباس الحمرائی؛ کوفی ایرانی؛ کوفی مشرقی؛ خرید و فروش آثار وقفی؛ کتابخانه آستان قدس رضوی؛ قرآن‌های وقفی آستان قدس.

Codicology of the Qur'ānic Manuscripts (20)

The Qur'ān of Amira bint Abī al-'Abbās al-Ḥamrā'ī: Tracing the Lost Endowments of Āstān-i Quds Raḍāvī from Kāriz to Karbala and Paris

Morteza Karimi-Nia
Academy of Sciences (Tehran, Iran)

Abstract: In ancient Islamic centuries, endowing Qur'āns was a common practice among Shia and Sunni women. One such example is the thirty-sections Qur'ān in Iranian Kufic script, endowed by Amira bint Abī al-'Abbās al-Ḥamrā'ī, likely a Shia woman from the 5th century AH, to the Shrine of Imām al-Riḍā (Mashhad). This article provides a comprehensive historical overview of the manuscript and its endower, examining its textual and artistic features, and tracing the dispersal of parts of this endowment over time. The manuscript is now found in the Bibliothèque nationale de France (MS Arabe 7263), the Shrine of Imām al-Ḥusayn (Karbala), and the Central Library of Tehran University (MS 4631), with some parts having been sold in European auctions. This study sheds new light on the cultural and historical significance of this endowment and its connection to the Āstān-i Quds Raḍāvī library.

Keywords: 5th Century Qur'ānic Manuscripts; Qur'ānic Endowments by Women; Amira bint Abī al-'Abbās al-Ḥamrā'ī; Iranian Kufic Script; Eastern Kufic; Trade in Endowed Works; Āstān-i Quds Library; Endowed Qur'ānic Manuscripts of Āstān-i Quds Raḍāvī.

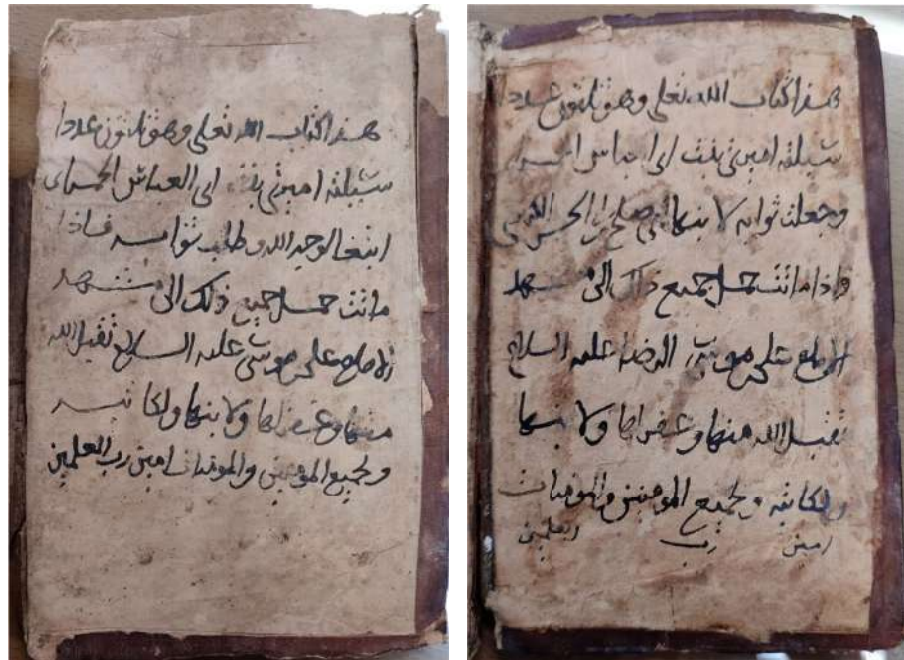
سرآغاز

در سده پنجم هجری، یکی از بانوان (احتمالاً) شیعه خراسان، به نام امیرة بنت ابي العباس بن ابي أحمد الحمرائی نسخه‌ای از قرآن در ۳۰ جزء را بر حرم امام رضا علیه السلام وقف کرده است. وی در وقف‌نامه خود اظهار می‌کند که ثواب قرائت این قرآن را نخست برای فرزندش ابوصالح بن ابي الحسن الکریزی - که احتمالاً تازه درگذشته بوده - قرار داده، اما لازم است پس از وفات واقف (: بانو امیرة بنت ابي العباس)، تمام این مجموعه قرآن ۳۰ جلدی به حرم امام علی بن موسی الرضا علیه السلام منتقل شود. متن این یادداشت واقف چنین است:

هذا کتاب الله تعالی وهو ثلثون عددا | سبیلته امیرتی بنت ابي العباس الحمرائی |
وجعلت ثوابه لابنها ابي صلح بن ابي الحسن الکریزی فاذا ماتت حمل جميع
ذلك اإلی مشهد الامام علی بن موسی الرضا علیه السلام تقبل الله منها وغفر لها
| ولابنها ولکاتبه ولجميع المؤمنین | والمؤمنات آمین رب العلمین

۵۳

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال | ۳۵ شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

کتابخانه آستان قدس رضوی، وقف‌نامه جزوه قرآنی ش ۳۱۲۴ / کتابخانه آستان قدس رضوی، وقف‌نامه جزوه قرآنی ش ۳۱۱۹

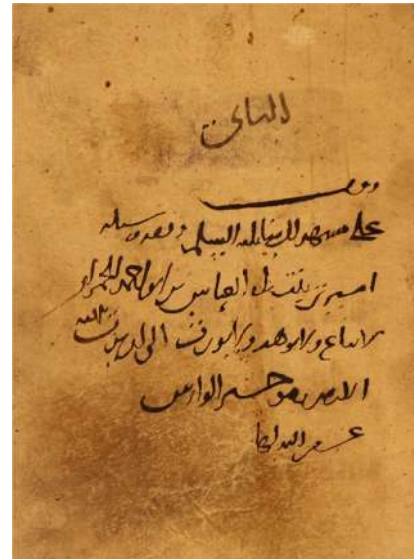
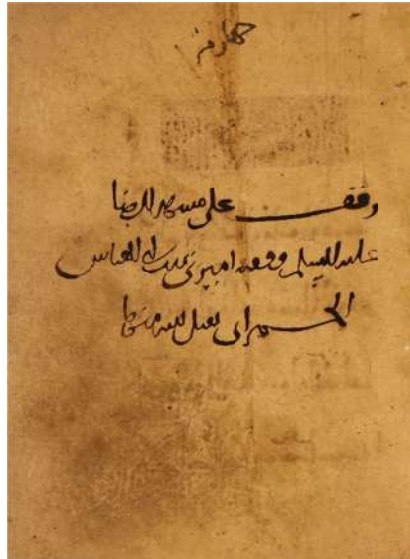

کتابخانه آستان قدس رضوی، وقف نامه جزوه قرآنی ش ۳۱۲۶ / کتابخانه آستان قدس رضوی، وقف نامه جزوه قرآنی ش ۳۱۲۸

پس از درگذشت این بانو، مجموع ۳۰ جزء قرآن وی از محل سکونتش (کریز / کاریز) به شهر مشهد انتقال یافته، و بر آستان امام رضا علیه السلام وقف شده است. در این زمان، فردی دیگر با دستخطی متفاوت (:خط رقاغ آمیخته با تحریر) در آغاز تک تک این اجزای قرآنی، وقف نامه‌ای نوشته که مفاد آن مطابق با وصیت خود واقف است. متن این وقف نامه چنان که در آغاز جزوه قرآنی شماره ۳۱۱۴ در کتابخانه آستان قدس رضوی آمده، چنین است:

وقف علی مشهد الرضا علیه السلم وقفه وسبّله | امیرتی بنت اُبی العباس بن اُبی
 أحمد الحمرائی | الایباع ولا یوهب ولا یورث إلی أن یرث الله | الأرض وهو خیر
 الوارثین | غفر الله لها

این وقف نامه به همین صورت، یا با اندکی تلخیص در آغاز سایر اجزای باقی مانده از قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرائی نوشته شده است. آثار این وقف نامه و نیز وقف نامه نخست را بر روی بخش‌های گمشده این قرآن که اکنون به دیگر نقاط جهان انتقال یافته است، از جمله در نسخه‌های موجود در کربلا و پاریس هم می‌توان مشاهده کرد. این امر مهم‌ترین سند اثبات مالکیت حقوقی آستان قدس رضوی بر این بخش‌های گمشده از قرآن است که من رد پای آن‌ها در حراج‌های لندن و دیگر موزه‌ها و کتابخانه‌های ایران و جهان یافته‌ام.

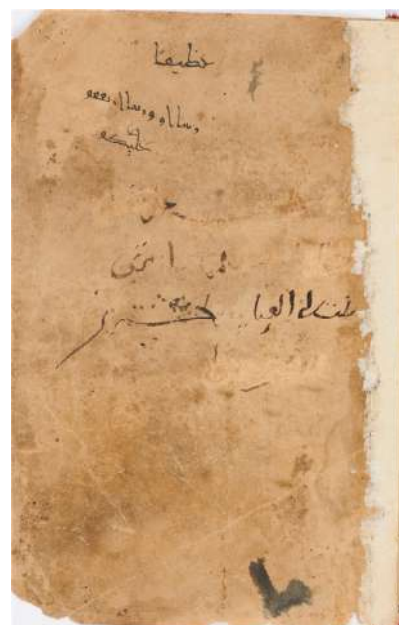
کتابخانه آستان قدس رضوی، جزوه قرآنی ش ۳۱۱۴ / کتابخانه آستان قدس رضوی، جزوه قرآنی ش ۳۱۱۵

۵۵

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

آثار برجای مانده از وقف نامه پاک شده در بخش انتقال یافته به کتابخانه ملی فرانسه (پاریس)

آثار برجای مانده از وقف نامه پاک شده در بخش انتقال یافته به کتابخانه حرم امام حسین علیه السلام (کربلا)

قرآنی کهن از کریز یا کاریز در خراسان قدیم

وقف قرآن بر مزارات و قبور، و نیز وقف قرآن بر قبر فرزند ذکور از دست رفته، در سده‌های قدیم، امری رایج به ویژه در خراسان بوده است. بسیاری از قرآن‌های کهن از سوی واقفان برای قرائت بر سر قبور یک شهر یا روستا وقف شده‌اند (جزوهای قرآنی ۱۱۲۱۱/۳۶۶۳ و ۳۶۶۴/۲۴۰/۴۲۰۷/۴۲۰۸ در کتابخانه آستان قدس رضوی). در مواردی خاص نیز، گاه فردی قرآنی را برای قرائت بر قبر فرزند خود وقف می‌کرده است. نمونه‌اش بانویی به نام جنان بن یوسف است که نسخه‌ای از قرآن را برای قرائت بر سر قبر فرزندش، «علی تکین بن اباحق»، از امیران ترکستانی در عهد غزنویان وقف کرده بوده که در حوالی سال ۴۲۵ هجری کشته شده است. بخش‌هایی باقی مانده از این قرآن اکنون در کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود.

قرآن وقف شده از سوی امیره بنت ابی العباس الحمرائی نیز یکی از این مصاحف سی جزئی به خط زیبای کوفی مشرقی است. از آنجا که داشتن چنین نسخه‌هایی از قرآن برای عموم مردم عادی امکان‌پذیر نبوده، حدس می‌زنیم که امیره بنت ابی العباس الحمرائی بانویی اصیل و صاحب جایگاهی بلند یا شرافت خانوادگی بوده است. وی که احتمالاً داغدار مرگ فرزند خود، ابوصالح بن ابی الحسن الکریزی، بوده، این قرآن را برای قرائت بر مزار فرزندش اختصاص داده، و وصیت کرده است که پس از مرگ خودش، آن را به جوار بارگاه امام علی بن موسی الرضا علیه السلام در مشهد منتقل کنند.

نام اصلی واقف معلوم نیست. اما در وقف نامه به او «امیرتی» گفته‌اند که این نام برای بانوان کمی غریب و نامأنوس است. من خود در متون کهن کسی را با این نام نیافتم، با این حال، حدس می‌زنم «امیره» لقبی بوده است که از سوی همسر یا پدر او به وی داده شده و بر جایگاه اجتماعی او دلالت می‌کند. ترکیب امیره+ی می‌تواند یادآور ترکیب خان+م در کلمه «خانم» باشد. از پدر او با کنیه ابوالعباس بن ابی أحمد، و شهرت «حمرائی/حمرای» یاد شده، و فرزندش با عنوان ابوصالح بن ابی الحسن، و شهرت «الکریزی/الکویزی» خوانده شده است. از این میان تنها لقب کریزی یا کاریزی می‌تواند ما را به شهر و موطن واقف برساند. «کریز» روستایی کهن در خراسان و در شمال شهر کاشمر است.^۱ و «کاریز» شهری در بخش

۵۶

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

۱. کریز یا کاریز نام روستایی تاریخی از توابع بخش بررود؛ شهرستان کوهسرخ که در شمال شهرستان کاشمر در استان خراسان رضوی واقع شده و از مرکز بخش حدود ۲۲ کیلومتر فاصله دارد. این روستا به دلیل داشتن

مرکزی شهرستان تایباد استان خراسان رضوی ایران است.^۱ بنابراین نتیجه می‌گیریم که با یکی از زیباترین نسخه‌های قرآنی به خط کوفی مشرقی روبرویم که مدت‌ها در منطقه کاریز بوده و اکنون مطابق وقف‌نامه‌اش بر آستان امام رضا علیه السلام وقف شده است.

بخش‌های باقی مانده از قرآنِ أمیره بنت ابی العباس

امروزه تمامی ۳۰ جزء از قرآنِ أمیره بنت ابی العباس در آستان قدس رضوی باقی نمانده است. تنها نیمی از اجزای این قرآن اکنون در کتابخانه آستان قدس رضوی یافت می‌شود. این امر با توجه به گذشت حدود ۹۰۰ سال از زمان وقف این قرآن و حوادث مختلف طبیعی و غیر آن، قابل درک است. با این حال، به نظر می‌رسد بخشی از اجزای این قرآن کهن در سده‌ها یا دهه‌های اخیر از اصل خود جدا شده و به جاهای دیگر راه یافته‌اند. شایسته و بل بایسته است که اولیای امور در کتابخانه آستان قدس رضوی دست کم نسبت به پیگیری اداری و چه بسا طرح دعوی حقوقی برای بازگرداندن دیگر اجزای این قرآن کهن ایرانی اقدام کنند.

۵۷

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

بنا به پژوهش من در سال‌های اخیر، چهار جزء کامل یا پراکنده از قرآنِ أمیره بنت ابی العباس به خارج از کتابخانه آستان قدس رضوی و حرم امام رضا علیه السلام انتقال یافته است. جستجوی من برای یافتن دیگر اجزای این قرآن در موزه‌ها و کتابخانه‌های ایران و جهان هنوز نتیجه بخش نبوده است. جالب آنکه در دو مورد از چهار نمونه یافت شده در خارج از ایران، همچنان اثر هر دو وقف‌نامه اصلی قرآن آستان قدس رضوی بر روی برگ‌های نخست نسخه قابل رویت است. اطلاعات اجمالی این چهار جزء چنین است:

- جزء پنجم این قرآن حاوی ۱۵ برگ اکنون در کتابخانه حرم امام حسین علیه السلام در کربلاست. آثار وقف‌نامه اصلی آستان قدس رضوی بر روی برگ نخست نسخه هویدا است. این اثر در فهرست مصاحف قرآنی کتابخانه حرم حسینی معرفی شده

آب‌وهوای کوهستانی و اختلاف ارتفاع در نقاط مختلف آن، چشم‌اندازهای طبیعی بکر و بسیار زیبایی دارد. آبشار بسیار زیبا و آبگرم جادویی «کریز» در کنار جاده روستای کریز، در ۱۵ کیلومتری شهر ریوش واقع شده و از شهر کاشمر ۵۳ کیلومتر فاصله دارد.

۱. این شهر در زمان‌های قدیم به دلیل موقعیت جغرافیایی و تجاری دو کشور ایران و افغانستان، بیشتر مرکز کاروانسراها و استراحتگاه‌های کاروان‌ها و مسافران بوده است.

است.^۱ با توجه به فروش بخش‌هایی دیگر از این قرآن در حراج‌های مختلف لندن (در ۴۰ سال گذشته)، حدس من این است که متولیان کتابخانه حرم امام حسین علیه السلام این جزء قرآنی را از طریق چنین واسطه‌هایی خریداری کرده و به کتابخانه خود افزوده‌اند.^۲

- جزء نهم این قرآن حاوی ۴۱ برگ در کتابخانه ملی فرانسه به شماره 7263 Arabe است. آثار هر دو وقف نامه اصلی قرآن آستان قدس رضوی بر صفحه داخل جلد و بر روی برگ نخست نسخه هویدا است. فردی کوشیده تا اثر وقف نامه را محو کند، اما موفق نشده است. از آنجا که این اثر در فهرست منتشر شده از قرآن‌های کتابخانه ملی فرانسه (فرانسوا دروش، ۱۹۸۳) ذکر نشده،^۳ به روشنی درمی‌یابیم که این جزء قرآنی در فاصله چهار دهه اخیر به کتابخانه ملی فرانسه راه یافته است. تصاویر کامل این جزء از قرآن، اکنون در سایت کتابخانه ملی فرانسه در دسترس است.^۴
- جزء بیست و دوم این قرآن حاوی ۳۰ برگ چهار بار در حراج‌های مختلف لندن (ساتبیز، ۲۷ آوریل ۱۹۸۲، کالای ۲۰۶ / کریستیز، ۱۲ آوریل ۱۹۸۸، کالای ۶۳ / ساتبیز، ۱۱ اکتبر ۱۹۹۱، کالای ۹۰۲ / ساتبیز، ۲۲-۲۳ اکتبر ۱۹۹۲، کالای ۵۶۱) عرضه و فروخته شده است.
- و سرانجام دو برگ از جزء هجدهم این قرآن، پیش از انقلاب اسلامی ایران به کتابخانه دانشگاه تهران فروخته شده و اکنون تحت شماره ۴۶۳۱ در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران نگه‌داری می‌شود. روشن است که متولیان وقت در کتابخانه دانشگاه تهران، و نیز فهرست نویسان مجموعه کتب خطی کتابخانه از آن زمان تاکنون از این موضوع بی‌اطلاع بوده و هستند.

۵۸

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

۱. سید حسن الموسوی البروجردی، کهیحص: فهرسة تحليلية من نفائس المخطوطات فی العتبة الحسينية المقدسة، ص ۴۴-۴۵.

۲. یک نمونه دیگر، برگی از قرآن مسروقه از موزه ملی پارس (شیراز) به شماره ۵۴۸ است که از طریق همین حراج‌ها خریداری شده و اکنون در کتابخانه حرم امام حسین علیه السلام نگهداری می‌شود. درباره این قرآن کوفی مهم دزدیده شده و سرنوشت ۱۷۲ برگ ارزشمند آن نک.: مرتضی کریمی‌نیا، «نسخه‌شناسی مصاحف قرآنی (۱۰). قرآن کوفی ۴۲۸۹ در موزه ملی ایران، و دیگر پاره مسروقه آن در موزه پارس (شیراز): طغیان علیه "کتابت پیوسته" در قرآن نویسی کوفی»، آینه پژوهش، سال ۳۱، ش ۴ / پیاپی ۱۸۴، مهر و آبان ۱۳۹۹، ص ۱۱۱-۱۷۷.

3. Déroche, François. *Catalogue des manuscrits arabes; 2, 1. Manuscrits musulmans. Tome I, Les manuscrits du Coran. Aux origines de la calligraphie coranique*, Paris: Bibliothèque nationale, 1983.

4. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b8432244c/f2.item.r=Arabe%207263>

جدول ش ۱: فهرست کامل از اجزای باقی مانده از قرآن امیره بنت ابی العباس در کتابخانه آستان قدس رضوی و سایر جاها

جزء قرآن	شماره نسخه	تعداد برگ‌ها	محتوای نسخه
جزء ۲	آستان قدس، ۳۱۱۴	۴۱ برگ	بقرة: ۱۴۲-۲۵۲
جزء ۴	آستان قدس، ۳۱۱۵	۴۱ برگ	آل عمران: ۹۳- نساء: ۲۳
جزء ۵	حرم امام حسین (ع)	۱۵ برگ	نساء: ۲۴-۳۴/۷۵-۹۸
جزء ۷	آستان قدس، ۳۱۱۶	۴۵ برگ	مائدة: ۸۲- انعام: ۱۱۱
جزء ۹	کتابخانه ملی فرانسه، Arabe 7263	۴۱ برگ	اعراف: ۸۹- انفال: ۴۰
جزء ۱۰	آستان قدس، ۳۱۱۷	۳۹ برگ	انفال: ۴۱- توبة: ۹۲
جزء ۱۱	آستان قدس، ۳۱۱۸	۴۲ برگ	توبة: ۹۳- هود: ۵
جزء ۱۲	آستان قدس، ۳۱۱۹	۴۲ برگ	هود: ۶- یوسف: ۵۳
جزء ۱۳	آستان قدس، ۳۱۲۰	۳۸ برگ	یوسف: ۵۴- ابراهیم: ۴۷ ^۱
جزء ۱۴	آستان قدس، ۳۱۲۱	۴۰ برگ	حجر: ۱- نحل: ۱۲۸
جزء ۱۶	آستان قدس، ۳۱۲۲	۳۸ برگ	کھف: ۷۵- طه: ۱۳۵
جزء ۱۸	کتابخانه دانشگاه تهران، ش ۴۶۳۱	۲ برگ	فرقان: ۱-۸
جزء ۲۰	آستان قدس، ۳۱۲۳	۴۰ برگ	نمل: ۵۶- عنکبوت: ۴۵
جزء ۲۱	آستان قدس، ۳۱۲۴	۴۱ برگ	عنکبوت: ۴۶- سجدة: ۳۰
جزء ۲۲	ساتبیز، ۲۷ آوریل ۱۹۸۲، کالای ۲۰۶	۳۰ برگ	سجدة: ۳۱- یس: ۲۷
جزء ۲۲	کریستیز، ۱۲ آوریل ۱۹۸۸، کالای ۶۳	۳۰ برگ	سجدة: ۳۱- یس: ۲۷
جزء ۲۲	ساتبیز، ۱۱ اکتبر ۱۹۹۱، کالای ۹۰۲	۳۰ برگ	سجدة: ۳۱- یس: ۲۷
جزء ۲۲	ساتبیز، ۲۳-۲۲ اکتبر ۱۹۹۲، کالای ۵۶۱	۳۰ برگ	سجدة: ۳۱- یس: ۲۷
جزء ۲۳	آستان قدس، ۳۱۲۵	۴۲ برگ	یس: ۲۸- زمر: ۳۱
جزء ۲۵	آستان قدس، ۳۱۲۶	۴۴ برگ	فصلت: ۴۷- جائیة: ۳۷
جزء ۲۷	آستان قدس، ۳۱۲۷	۴۱ برگ	ذاریات: ۳۱- حدید: ۲۹
جزء ۲۸	آستان قدس، ۳۱۲۸	۴۳ برگ	مجادلة: ۱- تحریم: ۱۲

۱. برگ آخر این جزء، حاوی آیات ۴۷-۵۲ سوره ابراهیم، به اشتباه از سوی اولیای امور در جزوه ش ۳۱۲۷ قرار گرفته است.

توصیف کلی قرآن امیره بنت ابی العباس

قرآن حمرائی در اندازه نسبتاً کوچک (۱۶٫۵×۱۰٫۵ سانتی متر) با شش سطر در هر صفحه، به خط کوفی مشرقی یا کوفی ایرانی کتابت شده است. اعراب گذاری کلمات با استفاده از دوایر قرمز رنگ (نظام ابوالاسودی) انجام یافته است. به جز این، علائم دیگری چون تشدید، مدّ، همزه (ء) به شیوه جدید بعداً با قلمی سبزرنگ یا زنگار افزوده شده است. کاتب قرآن برای تعیین پایان آیات، هیچ نشانه‌ای به کار نبرده است. تنها پایان هر ده آیه قرآن با ترسیم یک شمسۀ ساده در حاشیۀ صفحات، مشخص شده و اصطلاحاً تعشیر گردیده است. درون این شمسۀ مدوّر، شماره آیه (۱۰/۲۰/۳۰/۴۰/...) را با استفاده از حروف ابجد (ی، ک، ل، م، ن، س) نوشته‌اند. کاتب از قلم زرین برای کتابت سرسوره‌های قرآن در ابتدای هر سوره استفاده کرده است. در این سرسوره‌ها تنها نام سوره و تعداد آیات آن (بنا بر شمارش بصری) کتابت شده است.

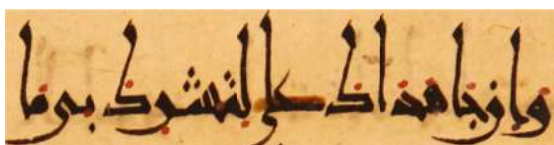
خط کوفی مشرقی به کار رفته در این قرآن خاص و تقریباً بدون مشابه است. دانگ قلم نسبتاً ریز است. هاء وسط در کلماتی چون علیهم، انهم، یهدی، بها، منها، بهم، از سطح کرسی بالاتر نوشته می‌شود و با یک خط باریک به خط کرسی متصل می‌شود. کاتب، کلمۀ لله /الله را همواره با صورت و ترکیبی خاص می‌نویسد. سین ابتدایی یا در میانه کلمۀ همه جا با یک ترکیب خاص نزولی کتابت می‌شود.

اشتباهات کاتب

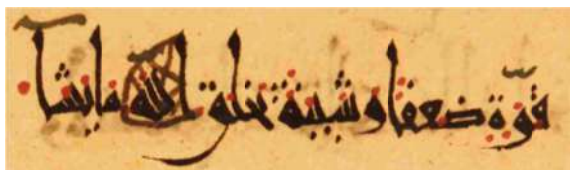
با وجود تسلط و بهره‌مندی کاتب در نگارش خط کوفی مشرقی، وی در نگارش آیات قرآنی نسبتاً پراشتباه است. از این رو، در جاهای زیادی دست به اصلاح اشتباهات خود زده است. در بسیاری از صفحات، کاتب یک یا چند کلمۀ افتاده را با علامت گذاری در جای خودش، در حاشیۀ متن با همان رسم الخط و قلم کتابت و تدارک کرده، و گاه یک کلمۀ زائد را با رنگ دیگری قلم گرفته (خط زده) یا آن را پاک کرده است. موارد زیر تنها نمونه‌هایی از این دست اصلاحات در قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرائی است:

در جزوه شماره ۳۱۲۳، برگ ۲۹ الف، در میانه آیه ۸۸ سوره قصص، یک کلمه به اشتباه نوشته و سپس پاک شده است.

در جزوه ش ۳۱۲۳، برگ ۳۱ الف، یک کلمه اشتباهی در آیه ۸ سوره عنکبوت نوشته و بعداً یک قلم بر آن کشیده شده است.

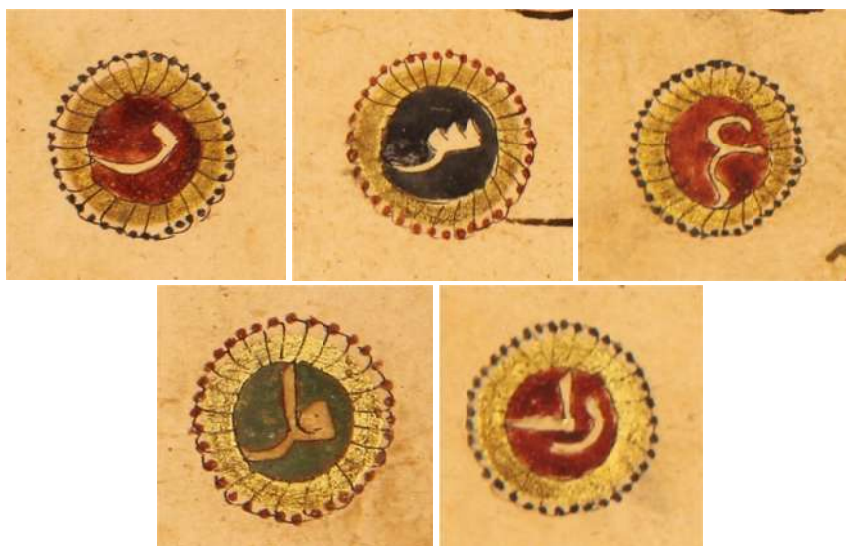
در جزوه ش ۳۱۲۴، برگ ۱۸ ب، سطر دوم، کلمه «اللَّهُ» به اشتباه نوشته شده و سپس خط خورده است.

در جزوه ۳۱۱۶ برگ ۱۸ الف، نوشته شده: «وقالوا لولا نزل عليه ملك» (انعام، ۸)، و سپس اصلاح شده است به «انزل».

علائم و نشان‌ها

تزیینات اجزای مختلف قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرائی چندان زیاد نیست. صفحه آغازین هر جزء قرآن حاوی یک سرلوح زرین گاه ساده و گاه پیچیده با عناصر گیاهی و هندسی است که آن را به یک ترنج جقه‌ای در حاشیه متصل می‌کند. در سرسوره‌ها، نام سور به خط کوفی و با قلم زر همراه با دورگیری مشکی ترسیم شده است. کاتب هیچ نشانه‌ای را برای تعیین فواصل آیات قرار نمی‌دهد. تنها علامت شمس‌ه‌ای را برای تعیین آیات دهم، بیستم، سی‌ام، و مانند آن، در حاشیه اوراق ترسیم می‌کند.

نمونه‌هایی از نشان‌های تعشیر آیات در حاشیه متن قرآن با استفاده از حروف ابجد در میانه شمشه

از میان تقسیم بندی‌های قرآنی تنها "شبع" های هفتگانه ذکر شده است. مثلاً در نسخه کتابخانه ملی فرانسه، برگ ۲۳ الف، نشان «شبع الثالث» آمده، و در جزوه ۳۱۲۰ آستان قدس رضوی، در برگ ۳۶ الف، نشان «شبع الرابع» آمده است. همچنین کلمه «سجده» به خط کوفی برای تعیین مواضع سجده در حاشیه برگه نوشته شده است. مثلاً در پایان سوره اعراف در نسخه کتابخانه ملی فرانسه، برگ ۳۱ ب، یا در انتهای سوره نجم در جزوه شماره ۳۱۲۷ کتابخانه آستان قدس رضوی.

۶۲

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

نشان «شبع سوم» در نسخه کتابخانه ملی فرانسه

نشان «شبع چهارم» در جزوه ۳۱۲۰ آستان قدس رضوی

۶۳

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

نشان سجده در نسخه پاریس // نشان سجده در جزوه ۳۱۲۱ // نشان سجده در جزوه ۳۱۲۴ // نشان سجده در جزوه ۳۱۲۷

رسم و املاء

رسم یا املائی کلمات قرآنی به روشنی از الگوی قیاسی یا رسم املائی تبعیت می‌کند و غالباً با رسم المصحف (رسم عثمانی) غیرمطابق است. این امر در بسیاری از مصاحف قرآنی کتابت شده از قرن سوم هجری به بعد، به ویژه در ایران و عراق و مصر متداول بوده است. نمونه‌هایی ساده از عدم تبعیت از رسم المصحف در قرآن امیرة بنت ابی العباس الحمراپی چنین است: کاتب «یا» (حرف ندا) را در کلماتی چون یموسی، یلیتنی، یبنتی، یآدم، یاأولی، یعیسی، به صورت جدا و منفصل می‌نویسد: یاموسی، یالیتنی، یابنتی، یاآدم، یاأولی، یاعیسی. کلماتی چون کتاب، اصحاب، آیات، ملائکة، سموات، جنات، انهار، ایمان، بینات، قیامة، وظلمات را همواره با اثبات الف می‌نویسد؛ اللیل را با دو لام کتابت می‌کند؛ و تمامی اسم‌ها بر وزن فاعل (و جمع مذکر و مؤنث آنها) با اثبات الف نوشته می‌شوند؛ مثلاً در کلماتی چون: کافرین، کاظمین، خالدین، ظالمین، صابرین، شاکرین، صادقین، عالمین، خاسرین.

عَدَّ الْآيِ

بررسی نمونه‌های متعددی از مصاحف کتابت شده طی قرون دوم هجری به بعد در ایران و عراق، نشان می‌دهد که تقریباً در تمامی این قرآن‌ها، شمارش آیات ذکر شده در ابتدای هر سوره، بر اساس نظام بَصْرِي صورت پذیرفته است. قرآن امیرة بنت ابی العباس نیز چنین است. شمار آیات هر سوره قرآن که در آغاز آن سوره نوشته شده، همواره با شمارش و عَدَّ الْآيِ بَصْرِي مطابقت دارد. تنها در دو آغاز دو سوره زمر و شوری، اعدادی ذکر شده است که نه با عَدَّ الْآيِ بَصْرِي و نه با هیچ یک از دیگر نظام‌های هفتگانه شمارش آیات مطابقت ندارد. این امر را باید ناشی از اشتباه کاتب دانست که در سایر بخش‌های نسخه قرآن نیز نمونه‌های متعدد دارد. در جدول زیر فهرستی از نام برخی از سوره‌ها و تعداد آیات ذکر شده برای آن سوره را آورده‌ایم که نشان دهنده مطابقت با عَدَّ الْآيِ بَصْرِي است.

جدول ش ۲: فهرست نام برخی از سوره‌ها و تعداد آیات ذکر شده برای آن که نشان دهنده مطابقت با عَدَّ الْآيِ بَصْرِي است

نام سوره در نسخه	شمار آیات در آغاز سوره	عَدَّ الْآيِ بَصْرِي	عَدَّ الْآيِ كُوفِي
انفال	سبعون و ست (۷۶)	۷۶	۷۵
توبة	مائة وثلثون (۱۳۰)	۱۳۰	۱۲۹
يونس	مائة و تسع (۱۰۹)	۱۰۹	۱۰۹
هود	مائة وعشرون و آية (۱۲۱)	۱۲۱	۱۲۳
يوسف	مائة و احد عشر (۱۱۱)	۱۱۱	۱۱۱
رعد	اربعون و خمس (۴۵)	۴۵	۴۳
ابراهيم	خمسون و آية (۵۱)	۵۱	۵۲
حجر	تسعون و تسع (۹۹)	۹۹	۹۹
نحل	مائة وعشرون و ثمانی (۱۲۸)	۱۲۸	۱۲۸
مریم	تسعون و ثمانی (۹۸)	۹۸	۹۸
طه	مائة و ثلثون و آیتان (۱۳۲)	۱۳۲	۱۳۵
قصص	ثمانون و ثمانی (۸۸)	۸۸	۸۸
عنكبوت	ستون و تسع (۶۹)	۶۹	۶۹
روم	ستون (۶۰)	۶۰	۶۰
لقمان	ثلثون و اربع (۳۴)	۳۴	۳۴

نام سوره در نسخه	شمار آیات در آغاز سوره	عدّالای بصری	عدّالای کوفی
تنزیل (= سجدة)	تسع و عشرون (۲۹)	۲۹	۳۰
احزاب	سبعون و ثلاث (۷۳)	۷۳	۷۳
صافات	مائة و ثمانون و آية (۱۸۱)	۱۸۱	۱۸۲
صاد	ثمنون و خمس (۸۵)	۸۵	۸۸
زمر	سبعون و ست (۷۶) ^۱	۷۲	۷۵
عسق (شوری)	خمسون و آية (۵۱) ^۲	۵۰	۵۳
زخرف	ثمانون و تسع (۸۹)	۸۹	۸۹
دخان	خمسون و سبع (۵۷)	۵۷	۵۹
جاثیه	ثلثون و ست (۳۶)	۳۶	۳۷
طور	اربعون و ثمانی (۴۸)	۴۸	۴۹
نجم	ستون و آية (۶۱)	۶۱	۶۲
قمر	خمسون و خمس (۵۵)	۵۵	۵۵
الرحمن	سبعون و ست (۷۶)	۷۶	۷۸
واقعه	تسعون و سبع (۹۷)	۹۷	۹۶
حدید	عشرون و تسع (۲۹)	۲۹	۲۹
مجادلة	عشرون و آیتان (۲۲)	۲۲	۲۲
حشر	عشرون و اربع (۲۴)	۲۴	۲۴
ممتحنة	ثلثة عشر (۱۳)	۱۳	۱۳

اختلاف قرائات

تاریخ متن قرآن همواره با تاریخ قرائات قرآن همراه بوده است. انتقال شفاهی و مکتوب متن قرآنی همواره از آغاز با خوانش‌های مختلفی همراه بوده است که سبب تفاوت لفظی

۱. این عبارت اشتباه کاتب در سرسوره نویسی است، زیرا هیچ‌یک از نظام‌های عدّالای سوره زمر را حاوی ۷۶ آیه نشمده‌اند. نک. الدانی، البیان فی بیان عدّای القرآن، ص ۲۱۶.

۲. این عبارت اشتباه کاتب در سرسوره نویسی است، زیرا هیچ‌یک از نظام‌های عدّالای سوره شوری را حاوی ۵۱ آیه نشمده‌اند. نک. الدانی، البیان فی بیان عدّای القرآن، ص ۲۲۱.

و گاه معنایی در برخی کلمات قرآن می‌شده است. به سبب تنوع و فراوانی و بی انضباطی در تولید، و اجتهاد در امر قرائت قرآنی، دانشمندان اسلامی در قرن چهارم هجری ابتدا هفت قرائت، بعداً هشت قرائت، سپس ده قرائت را رسمی و صحیح شمرده‌اند و سایر قرائت را در شمار قرائت شاذ قرار داده‌اند.

قرآن‌های کوفی و کوفی ایرانی و غیر آن در قرون نخست مطابق با یک قرائت معین و مشخص نوشته و اعراب گذاری نشده‌اند. لذا هیچ‌گاه نمی‌توان این نسخه‌ها را به طور کامل مطابق با یک قرائت از میان قراء هفتگانه، دهگانه، یا یکی از قرائت شاذ دانست. در این نسخه‌ها همواره ترکیبی از قرائت مختلف یا اصطلاحاً یک «اختیار قرائی» دیده می‌شود. این امر کمابیش تا قرن پنجم هجری ادامه دارد و از آن پس به تدریج، کتابت قرآن مطابق با یک قرائت معین همراه با اشاره به برخی قرائت دیگر تداول می‌یابد.

جدولی که در پی می‌آید شماری از مواضع اختلاف قرائت را در پنج جزء از اجزای قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرائی را ارائه می‌کند. مروری بر این جدول نشان می‌دهد که این قرآن نیز همانند نمونه‌های مکرر کتابت شده تا سده پنجم هجری از یک قرائت معین از قرائت سبعة یا عشره پیروی نمی‌کند، بلکه در آن، یکی از «اختیارهای قرائی» رایج در سده چهارم یا پنجم هجری در ایران مورد نظر بوده است. جدول زیر نشان می‌دهد که در این اختیار قرائی، سهم و وزن قراء بصری (ابوعمر بن علاء و یعقوب حضرمی) بیشتر از دیگران است.

جدول ش ۳: مهم‌ترین مواضع اختلاف قرائت (مخالف با روایت حفص از عاصم) در قرآن امیره بنت ابی العباس

نسخه	برگ	سوره و آیه	قرائت متن نسخه	مطابق با قرائت	قرائت حفص از عاصم
۳۱۱۵	۳ الف	آل عمران، ۹۷	حَجُّ	ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابن عامر، شعبة، یعقوب، ابوجعفر	حَجُّ
۳۱۱۵	۶ الف	آل عمران، ۱۰۹	تُرْجِعُ الْأُمُورُ	ابن عامر، حمزة، کسائی، یعقوب، خلف، الحسن، ابن محیصن	تُرْجِعُ الْأُمُورُ
۳۱۱۵	۷ ب	آل عمران، ۱۱۵	وَمَا تَفْعَلُوا	ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابن عامر، شعبة، یعقوب	وَمَا يَفْعَلُوا
۳۱۱۵	۷ ب	آل عمران، ۱۱۵	فَلَنْ تَكْفُرُوهُ	ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابن عامر، شعبة، یعقوب، ابوجعفر	فَلَنْ يَكْفُرُوهُ

نسخه	برگ	سوره و آیه	قرائت متن نسخه	مطابق با قرائت	قرائت حفص از عاصم
۳۱۱۵	ب ۱۹	آل عمران، ۱۵۷	تَجْمَعُونَ	حمزة، کسائی، ابوعمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابن عامر، خلف، شعبة، ابوجعفر	يَجْمَعُونَ
۳۱۱۵	ب ۲۰	آل عمران، ۱۶۱	أَنْ يُعَلَّلَ	نافع، ابن عامر، حمزة، کسائی، ابن مسعود، الحسن	أَنْ يُعَلَّلَ
۳۱۱۵	الف ۲۵	آل عمران، ۱۷۹	حَتَّى يُمَيَّرَ	حمزة، کسائی، یعقوب، خلف، الحسن، الاعمش	حَتَّى يُمَيَّرَ
۳۱۱۵	الف ۳۲	نساء، ۱	تَسَاءَلُونَ	ابوعمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	تَسَاءَلُونَ
۳۱۱۶	الف ۱۱	مائده، ۱۰۷	اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمْ	نافع، ابوعمرو، ابن کثیر، ابن عامر، کسائی، شعبة، حمزة، ابوجعفر، یعقوب، خلف	اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمْ
۳۱۱۶	الف ۱۱۴	مائده، ۱۱۵	مُنْزِلُهَا	حمزة، کسائی، خلف، ابوعمرو، یعقوب، ابن کثیر	مُنْزِلُهَا
۳۱۱۶	الف ۲۰	انعام، ۱۶	مَنْ يَصْرِفْ	حمزة، کسائی، خلف، شعبة، یعقوب	مَنْ يَصْرِفْ
۳۱۱۶	ب ۲۱	انعام، ۲۳	لَمْ تَكُنْ فِتْنَتَهُمْ	خلف، شعبة، ابوعمرو، نافع، ابوجعفر	لَمْ تَكُنْ فِتْنَتَهُمْ
۳۱۱۶	الف ۲۳	انعام، ۲۷	نُكِّدَبَ ... وَ نَكُونُ	نافع، ابن کثیر، ابوعمرو، کسائی، شعبة، ابوجعفر، خلف، الاعرج، الزهري، مجاهد، السلمی، الاعمش، الحسن	نُكِّدَبَ ... وَ نَكُونُ
۳۱۱۶	الف ۳۰	انعام، ۵۴	فَأَنَّهُ	نافع، ابوجعفر، شيبه، الاعرج	فَأَنَّهُ
۳۱۱۶	الف ۳۱	انعام، ۵۷	يَقْضَى الْحَقُّ	ابن عامر، ابوعمرو، حمزة، کسائی، خلف، یعقوب، السلمی، سعید بن المسیب، امام علی بن ابی طالب (ع)، ابن مسعود	يُقْضَى الْحَقُّ
۳۱۱۶	ب ۳۲	انعام، ۶۳	لَئِنْ أَتَجَمَّعْنَا	ابوعمرو، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	لَئِنْ أَتَجَمَّعْنَا

نسخه	برگ	سوره و آیه	قرائت متن نسخه	مطابق با قرائت	قرائت حفص از عاصم
۳۱۱۶	۳۸ الف	انعام، ۸۳	دَرَجَاتٍ	ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	دَرَجَاتٍ
۳۱۱۶	۴۱ الف	انعام، ۹۶	وَجَاعِلُ الَّيْلِ	ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	وَجَعَلَ الَّيْلَ
۳۱۱۹	۷ ب	هود، ۲۸	فَعَمِيْثٌ	شعبة، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	فَعَمِيْثٌ
۳۱۱۹	۱۰ الف	هود، ۴۰	كُلِّ زَوْجَيْنِ	حمزة، کسائی، خلف، شعبة، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	كُلِّ زَوْجَيْنِ
۳۱۱۹	۱۰ الف	هود، ۴۱	مُجْرِيهَا	ابن کثیر، نافع، ابوعمر، ابن عامر، شعبة، مجاهد، الحسن، الأعرج	مَجْرِيهَا
۳۱۱۹	۱۰ ب	هود، ۴۲	يَا بُنَيَّ	حمزة، کسائی، خلف، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	يَا بُنَيَّ
۳۱۱۹	۲۱ الف	هود، ۸۷	أَصْلَوَاتِكَ	شعبة، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	أَصْلَاتِكَ
۳۱۱۹	۲۵ ب	هود، ۱۰۸	سَعِدُوا	شعبة، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	سَعِدُوا
۳۱۱۹	۲۶ ب	هود، ۱۱۱	وَإِنْ كُنَّا لَمَّا	کسائی، خلف، ابوعمر، یعقوب	وَإِنْ كُنَّا لَمَّا
۳۱۱۹	۲۹ الف	هود، ۱۲۳	يُرْجَعُ الْأَمْرُ	حمزة، کسائی، خلف، شعبة، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، ابوجعفر، ابن عامر	يُرْجَعُ الْأَمْرُ
۳۱۱۹	۳۱ ب	یوسف، ۱۲	تَزَعُّوْا وَلَعَبٌ	ابوعمر، ابن عامر	يَزَعُّوْا وَلَعَبٌ
۳۱۱۹	۳۳ الف	یوسف، ۱۹	يَا بُشْرَايَ	ابوعمر، ابن عامر، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، یعقوب	يَا بُشْرَايَ
۳۱۱۹	۴۱ الف	یوسف، ۴۷	دَابَّأ	حمزة، کسائی، خلف، شعبة، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	دَابَّأ

۶۸

آینه پژوهش | ۲۰۶

سال ۳۵ | شماره ۲

خرداد و تیر ۱۴۰۳

نسخه	برگ	سوره و آیه	قرائت متن نسخه	مطابق با قرائت	قرائت حفص از عاصم
۳۱۲۱	ب ۲	حجر، ۸	مَا تَنْزَّلُ الْمَلَائِكَةُ	ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	مَا تُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةُ
۳۱۲۱	الف ۸	حجر، ۵۶	يَقْنَطُ	کِسَائِي، خَلْف، ابوعمر، یعقوب	يَقْنَطُ
۳۱۲۱	ب ۱۴	نحل، ۱۲	وَالْتَّجْوَمِ مُسَخَّرَاتٍ	حمزة، کِسَائِي، خَلْف، شُعْبَةَ، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر	وَالْتَّجْوَمِ مُسَخَّرَاتٍ
۳۱۲۱	ب ۱۵	نحل، ۲۰	تَدْعُونَ	حمزة، کِسَائِي، خَلْف، ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	يَدْعُونَ
۳۱۲۱	الف ۲۰	نحل، ۴۳	يُوحَى	حمزة، کِسَائِي، خَلْف، شُعْبَةَ، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	نُوحَى
۳۱۲۱	الف ۳۳	نحل، ۹۶	وَلْيَجْزِينَ	حمزة، کِسَائِي، خَلْف، ابوعمر، یعقوب، نافع، هشام، ابن ذکوان	وَلْتَجْزِينَ
۳۱۲۳	الف ۳	نمل، ۶۳	نَشْرًا	حمزة، کِسَائِي	بُشْرًا
۳۱۲۳	الف ۴	نمل، ۶۶	أَذْرَكَ	ابوعمر، ابن کثیر، ابوجعفر، و حسن بصری	أَذْرَكَ
۳۱۲۳	ب ۷	نمل، ۸۸	تَحْسِبُهَا	کِسَائِي، ابن کثیر، ابوعمر، نافع	تَحْسِبُهَا
۳۱۲۳	ب ۷	نمل، ۸۸	يَفْعَلُونَ	ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، هشام	تَفْعَلُونَ
۳۱۲۳	ب ۷	نمل، ۸۹	فَزَعِ يَوْمَئِذٍ	ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، ابن عامر	فَزَعِ يَوْمَئِذٍ
۳۱۲۳	ب ۸	نمل، ۹۳	يَعْلَمُونَ	ابن کثیر، ابوعمر، حمزة، کِسَائِي و شُعْبَةَ	تَعْلَمُونَ
۳۱۲۳	الف ۱۱۶	قصص، ۲۹	جِدْوَةَ	کِسَائِي، ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	جِدْوَةَ
۳۱۲۳	الف ۱۱۷	قصص، ۳۲	الرَّهْبِ	ابوعمر، یعقوب، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر	الرَّهْبِ
۳۱۲۳	الف ۱۲۸	قصص، ۸۲	لَخُسِيفٍ	حمزة، کِسَائِي، خَلْف، شُعْبَةَ، ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	لَخُسِيفٍ
۳۱۲۳	ب ۳۵	عنکبوت، ۲۵	مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ	کِسَائِي، ابوعمر، رويس، ابن کثیر	مَوَدَّةَ بَيْنِكُمْ

نسخه	برگ	سوره و آیه	قرائت متن نسخه	مطابق با قرائت	قرائت حفص از عاصم
۳۱۲۳	۳۸ ب	عنکبوت، ۳۸	وثموداً	کِسائی، ابوعمر، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر، خَلْف، شُعبه	وثموداً
۳۱۲۳	۴۰ الف	عنکبوت، ۴۲	تدعون	حمزة، کِسائی، خَلْف، ابن کثیر، نافع، ابوجعفر، ابن عامر	یدعون

نتیجه

در میانه سده پنجم هجری، بانویی احتمالاً شیعه - به نام امیره بنت ابی العباس بن ابی احمد الحمرائی - قرآنی سی پاره را نخست برای قرائت بر مزار پسر خویش (أبوصالح بن ابی الحسن الکریزی) در روستای کریم یا کاریز در خراسان وقف کرده است. این یکی از کهن‌ترین و زیباترین نسخه‌های قرآنی به خط کوفی مشرقی یا کوفی ایرانی است. واقف وصیت کرده است که پس از وفاتش، این اجزای قرآنی را به آستان امام رضا علیه السلام ببرند و در آنجا وقف کنند که این امر نیز صورت پذیرفته، و مضمون هر دو وقف نامه در آغاز تک تک اجزای سی گانه این قرآن نوشته شده است. اکنون اما از این سی پاره، ۱۵ جزء در کتابخانه آستان قدس رضوی باقی مانده است. جستجو در میان مراکز علمی ایران و جهان نشان می‌دهد که در دهه‌های اخیر، از ۱۵ جزء گمشده، یک جزء به کتابخانه ملی فرانسه (پاریس)، یک جزء به کتابخانه حرم امام حسین علیه السلام (کربلا)، یک جزء در به حراج‌های مختلف لندن (ساتبیز و کریستیز)، و بخشی از یک جزء دیگر به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران راه یافته است.

بررسی‌های متنی و محتوایی این اثر قرآنی ما را با جزئیاتی دقیق و روشن از شیوه کتابت قرآن به خط کوفی مشرقی، نحوه تزیینات و کتاب آرایه ایرانی در خراسان قرن پنجم هجری، و نیز املاء و قرائات متداول در قرآن نویسی این منطقه آشنا می‌سازد.

۷۰

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

تصاویر

آغاز جزء ۲۷ از قرآن وفقی امیرة بنت ابی العباس، کتابخانه آستان قدس رضوی، جزوه قرآنی شماره ۳۱۲۷

آغاز جزء ۱۵ از قرآن وفقی امیرة بنت ابی العباس، کتابخانه آستان قدس رضوی، جزوه قرآنی شماره ۳۱۲۱

۷۲

آغاز جزء ۵ از قرآن وفق امیره بنت ابی العباس، متعلق به آستان قدس رضوی، اکنون در کتابخانه حرم امام حسین علیه السلام

آینه پژوهش | ۲۰۶

سال ۳۵ | شماره ۲

خرداد و تیر ۱۴۰۳

آغاز جزء ۹ از قرآن وفق امیره بنت ابی العباس، متعلق به آستان قدس رضوی، اکنون در کتابخانه ملی فرانسه (پاریس)

نمونه‌ای از اوراق جزء ۲۲ قرآن وفقی آستان قدس رضوی، فروخته شده در حراج کریستیز (۱۲ آوریل ۱۹۸۸)، کالای ش ۴۷

۷۳

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

نمونه‌ای از اوراق جزء ۲۲ قرآن وفقی آستان قدس رضوی،
فروخته شده در حراج ساتبیز (۲۲ اکتبر ۱۹۹۲)، کالای ش ۵۶۱

نمونه‌ای از اوراق جزء ۲۲ قرآن وفقی آستان قدس رضوی،
فروخته شده در حراج ساتبیز (۱۱ اکتبر ۱۹۹۱)، کالای ش ۹۰۲

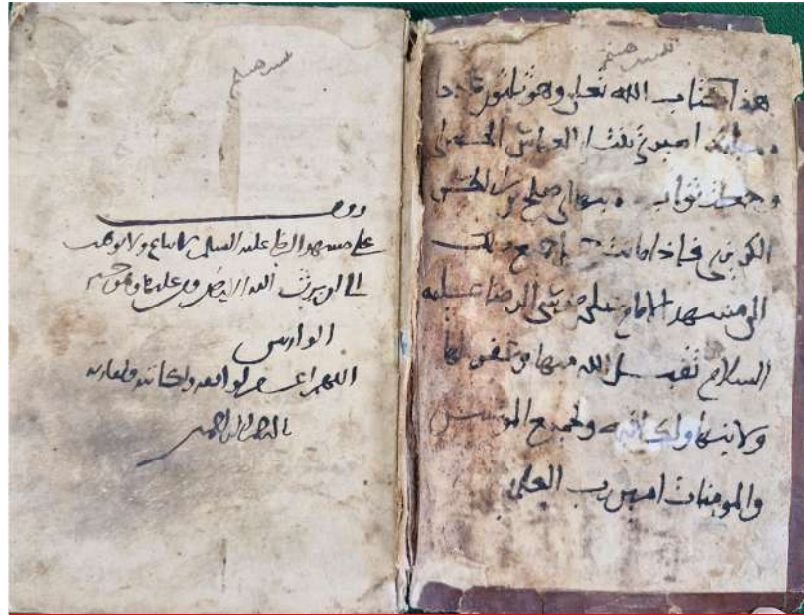
دو برگ (جزء ۱۸) از قرآن وفقی امیرة بنت ابی العباس، متعلق به آستان قدس رضوی، اکنون در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۴۶۳۱

۷۴

آینه پژوهش | ۲۰۶
سال ۳۵ | شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

دو برگ (جزء ۱۸) از قرآن وفقی امیرة بنت ابی العباس، متعلق به آستان قدس رضوی، اکنون در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران به شماره ۴۶۳۱

۷۵

آئینه پژوهش | ۲۰۶
سال | ۳۵ شماره ۲
خرداد و تیر ۱۴۰۳

دو وقف‌نامه در آغاز (جزء ۲۸) قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرانی؛ کتابخانه آستان قدس رضوی، جزوه قرآنی شماره ۳۱۲۸

آثار برجای مانده از دو وقف‌نامه پاک شده در بخش انتقال یافته از (جزء ۹) قرآن امیره بنت ابی العباس الحمرانی به کتابخانه ملی فرانسه (پاریس)

منابع

- الدانی، ابوعمرو عثمان بن سعید. البيان في عدّ آي القرآن، تحقيق غانم قدوري الحمد، كويت: منشورات مركز المخطوطات والتراث والوثائق، ۱۴۱۴ ق/ ۱۹۹۴ م.
- کریمی‌نیا، مرتضی. «نسخه‌شناسی مصاحف قرآنی (۱۰)». قرآن کوفی ۴۲۸۹ در موزه ملی ایران، و دیگر پاره مسروقه آن در موزه پارس (شیراز): طغیان علیه "کتابت پیوسته" در قرآن نویسی کوفی»، آینه پژوهش، سال ۳۱، ش ۴/ پیاپی ۱۸۴، مهر و آبان ۱۳۹۹، ص ۱۱۱-۱۷۷.
- الموسوی البروجردی، سید حسن. کهیصص: فهرسة تحليلية من نفائس المخطوطات في العتبة الحسينية المقدسة، كربلاء: العتبة الحسينية المقدسة، مركز الامام الحسين عليه السلام لترميم المخطوطات ورعاية الباحثين، ۱۴۴۲ ق/ ۲۰۲۱ م.
- Déroche, François. *Catalogue des manuscrits arabes; 2, 1. Manuscrits musulmans. Tome I, Les manuscrits du Coran. Aux origines de la calligraphie coranique*, Paris: Bibliothèque nationale, 1983.